

ДЕМОКРАТИЧНЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ЙОГО ЦІННОСТІ

Демократія — політичний режим, за якого єдиним легітимним джерелом влади в державі визнається її народ. При цьому управління державою здійснюється народом, безпосередньо (пряма демократія), або опосередковано через обраних представників. Демократія як політичний світогляд являє собою напрям думок, не сумісний з догматизмом, схематизмом, нетерпимістю. Як політичний світогляд вона заперечує авторитаризм, тоталітаризм, усякого роду репресивний суспільний порядок. В основі демократії як політичного світогляду лежить демократія як політичний ідеал. В сучасному світі все ще змішують поняття демократії (народовладдя) з конкретним проявом її — формою державної влади, яка є зручною в сучасному світі з ринковою економікою, зокрема у США та країнах Західної Європи. Тому кажуть, що демократія обов'язково включає такі елементи: виборність органів влади, поділ державної влади на три гілки законодавчу, виконавчу та судову, підпорядкування меншості більшості, захист прав меншості, наявність політичних прав і свобод. Форми демократії: в залежності від поділу державної влади та способу участі народу в її здійсненні вчені вирізняють безпосередню (пряму) і представницьку (репрезентативну) форми демократії. Безпосередня демократія — це така форма демократії, що передбачає прийняття владних рішень безпосередньо самим народом в особі населення виборчих округів, колективів, територіальних та галузевих соціальних спільнот тощо. Організаційні форми такої демократії — це перш за все прямі вибори органів влади різного рівня (парламентів, місцевих представницьких органів), вибори посадових осіб (президентів, губернаторів, мерів тощо) та референдуми. До прямої демократії звичайно відносять так званий імперативний мандат, що передбачає обов'язок обраних представників голосувати строго у відповідності з наказом виборців. Так, характер імперативного мандату має колегія вибірників президента США, зобов'язаних віддати свій голос за кандидата, який переміг у відповідному штаті. Імперативний мандат начебто консервує волю виборців, не дозволяючи його носіям брати участь в обговоренні та прийнятті компромісних варіантів рішень. Треба відзначити, що цілий ряд учених формами безпосередньої демократії вважає тільки такі форми демократії, котрі дозволяють громадянам брати участь у підготовці, обговоренні та прийнятті владних рішень. Керуючись такою логікою, згадані вчені ті форми прямої демократії, які не дозволяють громадянам брати участь у підготовці і обговоренні владних рішень, відносять до так званої

плебісцитарної демократії. В умовах такої демократії можливості політичного впливу громадян порівняно обмежені. Їм надається право шляхом голосування схвалити або відкинути той або інший проект закону або рішення, який звичайно готується президентом, урядом, партією або ініціативною групою. Представницька демократія – це така форма демократії, яка передбачає прийняття владних рішень представницькими органами, що обираються та оновлюються безпосередньо народом, соціальними спільнотами та колективами. Суб'єктами (носіями) представницької демократії є перш за все парламенти, місцеві представницькі органи, установчі збори тощо. Представницьку демократію іноді називають також репрезентативною та елітарною. Представники народу, депутати – це вже еліта (хоча й першого демократичного добору), якій притаманна певна компетентність, оперативність і відповідальність перед виборцями, на відміну від самих виборців (які несуть відповідальність хіба що перед власною совістю). Ця відповідальність забезпечується перш за все правом відклику депутатів представницьких органів їхніми виборцями. Референдум, який інколи називається плебісцитом (в дослідному перекладі - народне рішення), є прямим повноваженням і відповідальністю влади перед народом. Ініціатива - це процедура, засобом якої громадяни пропонують обговорити яке-небудь питання, безпосередньо на референдумі, або законодавчими органами. Ініціатива реалізується через збір певної кількості підписів громадян на підтримку проведення референдуму. Головними складниками демократії є демократичні цінності (ідеали), демократичні принципи та демократичні інститути. Зокрема на таких цінностях як вільна, активна й відповідальна особистість, свобода, рівність, справедливість, обмеженість державної влади, та на таких принципах як верховенство закону, конституціоналізм, незалежність судочинства, свобода слова й совісті, представництво громадських інтересів, соціальний порядок та безпека й інші. Цей перелік не є вичерпним, він має своєю основою розуміння демократії як живої справи громадян, якою вони повинні займатися заради гідного й розумного влаштування свого життя, збереження гідності й свободи, стабільності й спокою. Сама по собі демократія є важливою і загальновизнаною цінністю. Але демократія утворюється і набирає справжнього повнокровного життя тільки за умови, коли в ній наявні певні основоположні риси, які також можуть бути охарактеризовані як демократичні цінності. Якщо визначити цінності у їх найбільш загальному розумінні, то це можна зробити, скажемо, так: цінності — це те, заради чого варто захищати демократію, це - уособлення її значущості і життєдайності, це - її людський зміст і здатність приваблювати. Завдання 1 до питання 1:

Запишіть в конспект: у яких видах застосовують безпосередню пряму демократію на місцевому й регіональному рівнях в нашому місті? області? Щоб ви особисто хотіли змінити в цій сфері життєдіяльності суспільства? Завдання 2 до питання 1: Оберіть і випишіть в робочий зошит форми прямої демократії: збори виборців, діяльність Президента України, референдум, вибори органів місцевого самоврядування, діяльність депутата Верховної ради, загальнонародне обговорення законопроектів. збори жителів місцевої громади.

Демократична держава. Демократична держава – це держава, яка заснована на здійсненні народовладдя шляхом забезпечення прав громадян, їх рівної участі у формуванні державної влади і контролю за її діяльністю. Демократична держава — тип держави, в якій народ є джерелом влади, де державні демократичні соціально-політичні інститути та демократичний тип політичної культури, яка забезпечують органічне поєднання участі народу у вирішенні загальнодержавних справ із широкими громадянськими правами і свободами. Свідченням демократизму держави в сучасних умовах є: забезпечення ефективності в її функціонуванні; наявність конкуренції у сфері державотворчої діяльності; встановлення рівноваги в суспільстві та гармонійних відносин між державою і громадянами; високий ступінь довіри населення до інститутів держави. Особливого значення в сучасних умовах набуває так звана соціальна держава. Соціальна держава — держава, що прагне до забезпечення кожному громадянину гідних умов існування, соціальної захищеності, співучасті в управлінні виробництвом, а в ідеалі приблизно однакових життєвих шансів, можливостей для самореалізації особистості. Досвід розвинених країн переконливо свідчить, що зародження і формування соціальної держави відбувається не спонтанно, а на основі цілеспрямованої державної політики. Перехід до держави зазначеного типу можливий лише за умови здійснення системної стратегії реформ, яка зв'язує в цілісний комплекс рух до соціально-ринкового господарства, громадянського суспільства, правової держави з цілеспрямованим формуванням інститутів соціальної держави. Зміст соціальної держави виявляється у сприянні становленню таких елементів сучасного суспільства, як соціальна ринкова економіка, соціальна демократія, соціальна етика. Слід зважати й на те, що соціальна держава у кожній країні формується, виходячи із специфіки національних, історичних, соціально-політичних, географічних умов та традицій співіснування в межах конкретного суспільства. Відповідно до цього створюється модель, яка дає змогу знайти власний, оптимальний шлях до соціальної держави. Правова держава — тип держави, основними ознаками якої є верховенство закону, поділ влади, правовий захист особи, юридична рівність громадянина й держави. Правову державу

характеризують: верховенство закону і його панування в суспільстві; рівність перед законом самої держави, всіх її органів, громадських організацій, службових осіб і громадян; вищість представницьких органів влади, їх відкритість і публічність, відсутність будь-якої диктатури; поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову, що створює систему взаємостримування і взаємопротиваг гілок влади; гарантія прав і свобод особи в межах законності, взаємна відповідальність держави, об'єднань громадян та індивідів; високий рівень громадських структур, можливість громадських об'єднань і особи брати участь в управлінні суспільством; дотримання принципів загального, прямого, рівного виборчого права; контроль державної влади з боку суспільства, громадян та їх організацій; відповідальність держави перед світовим співтовариством правових держав; органічний зв'язок прав і свобод громадян з їх обов'язками, відповідальністю, законопослушністю, самоконтролем, самосвідомістю, правовою культурою. Окрім суворого дотримання законів суспільство передбачає ще одну принципову вимогу — дотримання загальноприйнятих норм моралі. Право і мораль завжди були, є і будуть чинниками людського буття й гуманізму. Таким чином, демократична держава — це заснована на принципах народовладдя держава, яка сприяє широкій участі громадян у вирішенні державних справ та забезпечує права і свободи людини і громадянина.

Завдання до питання 2: Запишіть в конспект: у яких видах застосовують безпосередню пряму демократію на місцевому й регіональному рівнях в нашому місті? області? Щоб ви особисто хотіли змінити в цій сфері життєдіяльності суспільства? Вибори як інструмент демократії, види виборів

Вибори — передбачена конституцією та законами форма прямого народовладдя, за якою шляхом голосування формуються представницькі органи державної влади та місцевого управління (самоврядування). Вибори забезпечують найменш болісний для громадян і всього суспільства мирний перехід до демократії. За своєю суттю вони виключають політичне насильство. Здійснювані за їхньою допомогою зміни влади відбуваються без пролиття крові, людських жертв, руйнувань і т. п. Крім того, вибори — найефективніший засіб ліквідації авторитарного режиму і приходу до влади демократичних сил. Громадяни держави, що мають право брати участь у виборах, є виборцями. Коло виборців, що збирається голосувати чи голосує за певну політичну партію на парламентських, президентських чи місцевих виборах, називається електоратом (лат. *elector* — виборець). Громадяни беруть участь у виборах на основі виборчого права. Виборче право — це система нормативно-правових актів, що встановлюють та регулюють права виборців у формуванні виборних органів державної влади та місцевого управління.

Завдяки виборам, що є формою безпосереднього народовладдя, одержують можливість функціонувати на законних підставах органи представницької демократії. Активне виборче право — встановлене конституцією або законом право громадянина обирати, тобто брати участь у виборах до органів державної влади та місцевого самоврядування голосуванням. Пасивне виборче право — право бути обраним, тобто балотуватися на відповідні посади, встановлене конституцією або законом. У багатьох країнах існують виборчі цензи — спеціальні умови надання виборчих прав: майновий ценз — необхідність володіти встановленим мінімумом власності; ценз освіти — вимога певного мінімального рівня писемності та освіченості; ценз осілості — вимога певний час проживати в цій країні чи в цій місцевості (в Норвегії та Ісландії — 5 років, Австралії — півроку); ценз громадянства — певний визначений термін мати громадянство цієї держави; віковий ценз — вимоги певного віку (в Україні з 18 років); “моральний ценз” — вимоги “доброї репутації” виборців. У деяких країнах до виборів не допускають військовослужбовців. Порядок формування складу виборних органів держави називають її виборчою системою. Історично склалося, що в демократичних країнах діють три типи виборчих систем, кожна з яких має переваги і недоліки. Склалися вони природним шляхом внаслідок найбільш раціонального поєднання державних інтересів, інтересів виборців та інтересів кандидатів. За мажоритарної системи (від франц. *majorite* — більшість) обраним вважається кандидат, який одержав більшість (абсолютне або відносне число) голосів виборців. Причому тут все залежить від закону, за яким проводять дані вибори. Закон може прямо вказувати на відносну більшість, тобто перемагає той кандидат, який отримав більше голосів, ніж його суперники. Абсолютна більшість має скласти 50 % + 1 голос. Кваліфікована більшість — 2/3, 3/4 від загального числа поданих голосів. Недоліки мажоритарної виборчої системи: дає змогу правлячій політичній еліті через маніпуляції створювати собі переваги на виборах. вибори по одномандатних округах закривають доступ до парламенту національним меншинам, розселеним некомпактно. в країнах молодих демократій стримує розвиток політичних партій, розмиває політичну дисципліну. Пропорційна система передбачає розподіл депутатських мандатів від політичних партій залежно від поданих за них голосів. Законодавець додатково встановлює ще й бар’єр до 5 %, який потрібно подолати, щоб брати участь у розподілі депутатських мандатів. Розрізняють: пропорційну систему з жорсткими списками — виборці голосують за цілий список (Іспанія, Португалія, Ізраїль та ін.), який формують самі партії, а виборець ніяк не може вплинути на особове формування партійної парламентської групи; пропорційну систему з

преференціями — виборець у списку· обирає свого кандидата (Фінляндія, Бельгія, Норвегія, Нідерланди та ін.), що дає можливість врахувати персональні вподобання виборців, бо громадяни мають право голосувати у списку за тих кандидатів, яких вони хотіли б особисто бачити в парламенті; пропорційну систему з напівжорсткими списками — виборці· голосують за список або за окремого депутата (Італія, Австрія, Швейцарія та ін.). Недоліком пропорційної виборчої системи є те, що парламент буде сформовано з багатьох політичних партій і буде надто розпорошеним, через що його робота може виявитися неефективною. Змішана виборча система — комбінація двох систем: мажоритарнопропорційної, коли частину парламенту обирають за мажоритарною виборчою системою, а частину — за системою пропорційного представництва. Пропорційна і мажоритарна системи можуть мати різне співвідношення: у Німеччині, Литві, Грузії пропорційна і мажоритарна· величини становлять половину. Така виборча система існувала і в Україні; в Угорщині — дві на одну третину від загальної кількості депутатських місць; у країнах, що мають дві палати, одна з яких обирається за· мажоритарним принципом, а друга — за пропорційним (Австралія, Польща). У тоталітарних політичних режимах вибори завжди виконують функцію політичної пропаганди, є фактично декорацією, що прикриває справжню монополію на владу однієї людини чи групи людей. Виборчий процес — це діяльність громадян у статусі виборців, діяльність виборчих комісій, громадських об'єднань, органів державної влади й місцевого самоврядування з підготовки і проведення голосування. Його мета — забезпечити дотримання закону на всіх етапах проведення виборів, сформувати легітимні органи влади. Етапи виборчого процесу: призначення виборів;· створення виборчих округів і дільниць;· формування виборчих комісій;· складання й уточнення списків виборців;· висування й реєстрація кандидатів;· передвиборна агітація;· голосування;· підрахунок голосів;· визначення результатів виборів.· Вільні, чесні, справедливі вибори — важливий крок на шляху до демократії. Становлення демократії у Великій Британії, Франції, США бере свій початок саме з виборів до органів законодавчої влади. Вибори дають можливість вести політичну боротьбу цивілізованими методами, зміщувати посадових осіб і формувати нові органи влади. Відповідно до виборчих законів України вибори бувають: 1) чергові; 2) позачергові (дострокові); 3) повторні; 4) вибори замість вибулих депутатів. Особи, які перешкоджають через насильства, обман, погрози, підкуп або в інший спосіб вільному здійсненню громадянином України права обирати й бути обраним, вести передвиборну агітацію, вчиняють підробку виборчих документів, здійснюють завідомо неправильний підрахунок голосів виборців,

порушують таємницю голосування, несуть юридичну відповідальність, встановлену законом. Завдання до питання 3: У деяких країнах до виборів не допускають військовослужбовців. Обміркуйте і запишіть в робочому зошиті по 3 аргументи на користь такого кроку і проти нього. Політичні партії. Термін «партія» (від лат. pars - частина чого-небудь) використовувався задовго до появи власне політичних партій для позначення груп громадян, які представляють інтереси певної частини населення і прагнуть впливати з цією метою на владу. Політична партія - це організована група однодумців, що представляє інтереси певної частини народу і має головною метою їх реалізацію шляхом завоювання влади або участі в її здійсненні. Партії беруть активну участь в політичному житті на всіх стадіях політичного процесу: у виборах, формуванні органів влади, ухваленні політичних і державних рішень, в їх реалізації. Основні ознаки політичної партії: основна мета діяльності - завоювання і здійснення політичної влади в суспільстві; наявність детально розробленої політичної програми і статуту партії; наявність організованої структури на всіх рівнях; активна участь у виборчих кампаніях. Політичні партії на відміну від інших суб'єктів політики: індивідів, суспільних організацій і т.п. завдяки організованості і партійній згуртованості здатні набагато більшою мірою робити вплив на політику. Функції політичних партій. Партії виконують численні і різноманітні функції. Хоча вони тісно переплітаються, їх можна згрупувати по наступних п'яти головних напрямках: Соціальна функція полягає в тому, що партія узагальнено виражає і захищає інтереси тієї або іншої соціальної групи і доводить до рівня державної влади її вимоги, іноді беручи участь в розробці заходів щодо їх виконання. При цьому в останні десятиріччя, прагнучи розширити свою соціальну базу (тобто число своїх прихильників), багато партій прагнуть представляти в суспільстві інтереси не однієї, а декількох близьких соціальних груп. Ідеологічна функція виявляється в розробці партійної ідеології (теоретичних концепцій, партійної програми, соціально-економічних і політичних стратегій, оцінок подій, гасел і т.д.), а також в розповсюдженні, пропаганді цієї ідеології, в політичній інформації і виховній роботі. Політична функція полягає, перш за все, в оволодінні державною владою. Для виконання цієї головної задачі партії підбирають і «вирощують» своїх політичних лідерів, готують фахівців по різних проблемах суспільного життя, висувують кандидатів на виборні і невиборні посади, активно працюють в парламентах і інших державних органах. Управлінська функція характерна для партій, що стоять при владі. Такі партії перетворюються в свого роду державні структури. Вони організовують і направляють дії держави, ініціюють соціальні і політичні зміни в суспільстві,

керують різними сферами суспільного життя. Електоральна функція виявляється в тому, що вони беруть активну участь у виборах, організовують виборчі кампанії, проводять інформаційно-пропагандистську роботу з своїм потенційним електоратом, виступають з передвиборними програмами, контролюють хід виборів і так далі. В демократичному суспільстві політичні партії відкидають насильницькі методи боротьби за владу і орієнтуються на виборчий процес. Вибори є головною ареною суперництва партій. Тому однією з головних задач партій є забезпечення підтримки виборців, створення і розширення електорату. Вибори дають партіям доступ до важелів влади, а їх підсумки визначають, які саме партії протягом встановленого законом терміну здійснюватимуть управління державою. Типи політичних партій. Політичні партії відрізняються одна від одної по декількох параметрах. Найважливішою з них є організаційна структура і характер членства. Кадрові партії виникали тоді, коли виборче право ще було обмеженим. Ці партії: були засобом виразу політичних інтересів пануючих класів, перш за все буржуазії; були націлені на перемогу на виборах, для чого прагнули не збільшення своїх рядів, а до об'єднання еліт, які могли б впливати на виборців; цікавилися питаннями ідеології постільки, поскільки ті могли допомогти їх кандидатам; не мали системи членства з відповідною реєстрацією і регулярною сплатою членських внесків. Масові партії виникають з введенням загального виборчого права. Це партії нового типу, тобто: мають масовий характер; орієнтовані на політичне виховання мас і формування еліт, що вийшли з народу; прагнуть розповсюдження свого впливу за допомогою пропаганди своїх ідеологічних поглядів і програм; мають розвинуту ієрархічну організаційну структуру, обумовлену необхідністю фінансувати партійні заходи, вести облік і контроль надходження і витрачання членських внесків і інших засобів; мають строгу партійну дисципліну, покликану укріплювати єдність партії. Вона розповсюджується не тільки на рядових членів, але і партійне керівництво, а також парламентаріїв від цих партій. Під партійною системою розуміють сукупність існуючих в суспільстві політичних партій і їх взаємозв'язок. Партійна система пов'язана з соціальною природою влади, методами її здійснення, історико-національними традиціями, політичною і правовою культурою відповідної країни, що і породжує специфіку і різноманітність партійних систем в різних країнах. Партійні системи розрізняються за кількістю партій і їх якісним ознакам. Наприклад, однопартійні, двопартійні, двох з половиною партійні, багатопартійні. Структура партійної системи і її функціональна визначеність багато в чому залежить від типу політичного режиму. Можна говорити про демократичні, авторитарні і тоталітарні партійні системи.

Однопартійна система є найхарактернішою для тоталітарних і авторитарних політичних режимів. Однопартійна система володіє низкою достоїнств: вона здатна інтегрувати соціальні групи, гармонійно поєднувати їх різні інтереси; концентрувати ресурси і направляти їх на рішення актуальних проблем. Ця партійна система характеризується монополією на владу з боку однієї партії. Створення інших партій заборонено законом. В такій системі партія зростається з державою. Відсутність опозиції прирікає правлячу партію на застій, бюрократизацію. Досвід соціалістичних країн, де монополювали комуністичні партії, підтверджує небезпеку політичної монополії, яка обертається відривом керівництва партії від мас. Двопартійна система (біпартизм) припускає наявність двох сильних партій, кожна з яких здібна до самостійного ухвалення влади і її здійснення в результаті виборів. Ці партії періодично змінюють один одного у влади. Біпартизм не виключає існування в країні і інших, менш впливових партій. Вони також беруть участь в політичному процесі, але не в змозі реально претендувати на владу. Двох з половиною партійна система - по суті різновид двопартійної моделі. Вона має місце, коли поряд з двома основними партіями з'являється третя - відносно слаба, але здатна допомогти першою або другою отримати владу. Наприклад, одна партія набрала 46% голосів, інша - 42%. А для формування уряду необхідно мати 50% плюс один голос. В цій ситуації декілька відсотків голосів, які має якась малозначима проміжна партія, стають вирішальними для політичної перспективи будь-якої з двох основних партій. Багатопартійна система складається з трьох і більш однієї порядкових за своїм впливом політичних партій. Жодна з цих партій не має свій в розпорядженні достатньої підтримки з боку виборців і не в змозі без вступу до коаліції перемогти на виборах і формувати уряд. Багатопартійна система більш диференційований відображає різноманітні інтереси різних соціальних груп. Ця система є відкритішою для різного роду інновацій. Приклад багатопартійності виявляють країни Західної Європи, в яких економічні, національні, релігійні, ідеологічні відмінності породжують різноманіття партій. Так, в Італії налічується 14 партій, в Голландії – 12, в Швеції, Данії, Норвегії - більше 5 і т.д. Проте багатопартійна система також має певні недоліки. Вона менш стабільна і створені нею уряди також нестійкі.